

Przystanek historia

<https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/okupacja-niemiecka/83629,Ucieczki-z-niemieckich-wiezien-i-aresztow-na-terenie-Kreishauptmannschaft-Busko.html>

ARTYKUŁ

Ucieczki z niemieckich więzień i aresztów na terenie *Kreishauptmannschaft* Busko

OKRES HISTORYCZNY

(1939-1945) II wojna światowa

Autor: KAROLINA TRZESKOWSKA-KUBASIK

27.06.2021

System więziennictwa w czasie okupacji niemieckiej stanowił istotną część maszyny terroru. Na terenie *Kreishauptmannschaft* Busko największe więzienie

mieściło się w Pińczowie.

W Busku-Zdroju działało 5 zakładów do przetrzymywania ludzi: areszt tymczasowy, a także areszty mieszczące się: w willi dr. Byrkowskiego, przy ul. Kościelnej (obecna ul. Sądowa), w willi „Wersal” oraz w budynku Szkoły Podstawowej przy al. Mickiewicza. 13 km dalej w Pińczowie mieściło się największe więzienie na terenie *Kreishauptmannschaft* Busko. Wymienić należy również areszty etatowych i pozaetatowych posterunków żandarmerii: w Chmielniku, w Nowym Korczynie, w Słupi oraz we wsi Złota.

Część więźniów podejmowało próby ucieczki z aresztów i więzień na terenie *Kreishauptmannschaft* Busko.

Więzienie w Pińczowie

Więzienie w Pińczowie zajmowało obszar około 2 ha. Cały teren otoczono drutem kolczastym i murem o wysokości 3,5 m. W narożnikach zbudowano wieże obserwacyjne. Załoga więzienna składała się z około 40 osób. W jej skład wchodził polscy strażnicy współpracujący z podziemiem. Więzienie w Pińczowie funkcjonowało w latach 1939-1944. W tym czasie na jego terenie Niemcy rozstrzelali od 200 do 500 więźniów. Próbę ucieczki z niego podjął najprawdopodobniej w 1943 r. Stefan Kumor z Stopnicy. W jej trakcie zaplątał się w zasieki z drutu kolczastego. Wówczas został rozstrzelany przez Niemców. Jego ciało zostało rozpoznane przez Stefana Wróbla, który na rozkaz głównego wykonawcy egzekucji w Pińczowie - Johanna Hansela, członka *Sicherheitspolizei* zakopywał zwłoki zamordowanych.

Willa dr. Byrkowskiego

Wśród mieszkańców *Kreishauptmannschaft* Busko, willa dr. Byrkowskiego zyskała niechlubny status jednego z najcięższych aresztów na jego terenie. Przetrzymywano w nim żołnierzy Armii Krajowej oraz Batalionów Chłopskich. Wszystkich aresztantów poddawano torturom. Krępowano ich w specjalnym fotelu, na którym podczas przesłuchań wrywano im paznokcie, zęby oraz łamano kości. Przy torturach używano bykowców, kijów dębowych, pieców elektrycznych z płytą, żelazek elektrycznych oraz kleszczy do ściskania rąk i nóg. Następnie rozstrzeliwano ich w Lesie Weleckim bądź przenoszono do więzienia w Pińczowie, skąd trafiali do obozów koncentracyjnych.

**Cela w willi dr. Byrkowskiego -
widok obecny**

**Pamiętkowa tablica. Willa dr
Byrkowskiego (obecna Galeria
Zielona)**

Ucieczki z willi dr. Byrkowskiego

15 lipca 1943 r. żandarmi niemieccy z posterunku w Chmielniku otoczyli wsie Jarząbki, Zofiówka i Jarząbki-Wiktorów. Zatrzymano wówczas dziewięciu mężczyzn, których osadzono na posterunku żandarmerii w Chmielniku. Wśród nich znajdowali się m. in: Józef Skwarek, Franciszek Zawierucha, Wojciech Stolarski, Henryk Banasik, Józef Kula oraz Teofil Pasternak. Kulę oraz mężczyznę, którego personaliów nie udało się ustalić wkrótce zwolniono. Pozostałych zatrzymanych 17 lipca 1943 r. osadzono w areszcie powiatowym w Busku-Zdroju. Na przesłuchania doprowadzano ich do willi dr. Byrkowskiego. 31 lipca 1943 r. podjęli udaną próbę ucieczki z aresztu. W celu uniknięcia odpowiedzialności za brak nadzoru nad więźniami, Niemcy polecieli wpisać do księgi ewidencyjnej aresztu powiatowego w Busku-Zdroju, że Koźbiał został zwolniony, zaś Skwarek, Zawierucha i Stolarski rozstrzelani 31 lipca 1943 r. Tego samego dnia udaną próbę ucieczki podjął Henryk Banasik. Również i w jego przypadku w księdze ewidencyjnej podano, że Banasika zwolniono z aresztu.

Część więźniów z willi dr. Byrkowskiego doprowadzano na przesłuchania do willi „Wersal”, bądź do aresztu przy ul. Kościelnej. W czasie drogi do nich podejmowali oni próby ucieczki. Wśród nich znajdował się Wiesław Dytkowski z Buska-Zdroju, którego torturowano w willi Byrkowskiego. 30 października 1943 r. wyprowadzono go na pobliską al. Mickiewicza. Jeden z austriackich żandarmów nakazał mu biec przed siebie, po czym oddał do niego chybiony strzał. Wiesławowi udało się zbiec. Do końca wojny ukrywał się.

Próbie ucieczki podczas konwoju z willi dr. Byrkowskiego do aresztu przy ul. Kościelnej podjęła również Wacława Berdak „Wilia”, zaangażowana w działalność konspiracyjną w ramach organizacji „Polska Niepodległa”. W czasie okupacji niemieckiej założyła w rynku w Busku-Zdroju sklep ze skórą i z butami. Magazynowano w nim broń oraz amunicję, a także prowadzono kolportaż prasy konspiracyjnej. Berdak aresztowano 23 września 1942 r. W czasie przesłuchań w willi dr. Byrkowskiego wybito jej dwa zęby. Ponadto bito ją po głowie, co po latach było przyczyną utraty wzroku. Po kilku dniach zarządzono przeniesienie jej do aresztu przy ul. Kościelnej. Gdy znalazła się z konwojującym ją Niemcem przez budynkiem nr 2 przy obecnym placu Zwycięstwa, „Wilia” poprosiła go, by pozwolił jej wejść do domu siostry w celu umycia się i przebrania. Niemiec wyraził zgodę. Gdy „Wilia” znalazła się za furtką, rzuciła się do ucieczki w kierunku ul. Poprzecznej. Niemiec oddał w jej kierunku strzały, trafiając ją w nogę. Berdak udało się szczęśliwie przedostać do mieszkania Stanisława Kamińskiego. W obawie przed ponownym aresztowaniem przeniosła się do Księża Wielkiego, gdzie ponownie zaangażowała się w działalność konspiracyjną. Zmarła 19 lutego 1997 r.

Ucieczki z aresztu przy ul. Kościelnej

W czasie okupacji niemieckiej w budynku poklasztornym przy ul. Kościelnej oprócz aresztu mieściła się siedziba Policji Kryminalnej (Kriminalpolizei). W piwnicach przetrzymywano głównie żołnierzy AK i BCh. O ile w willi dr. Byrkowskiego panowała duchota, o tyle w areszcie przy ul. Kościelnej w piwnicach było zimno. Zimową porą zdarzały się przypadki odmrożenia trzeciego stopnia. Więźniów poddawano wyrafinowanym torturom. Przy biciu używano bykowców, kijów dębowych oraz kleszczy do ściskania rąk i nóg.

**Widok wewnętrzny - były areszt
przy ul. Kościelnej**

**Pamiętkowa tablica przez
aresztem na ul. Kościelnej
(Sądowa)**

Najprawdopodobniej 25 września 1943 r. w Pińczowie Niemcy aresztowali 10 osób: Aleksandra Issę „Lisa”, Stanisława Piotrowskiego „Leszczyne”, Antoniego Koprowskiego, Stanisława Koprowskiego, Romana Słowikowskiego, Mariana Słowikowskiego, Zygmunta Janikowskiego, Zarębę (imię nieustalone), Adama Judkowskiego oraz Jakuba Stawiarskiego. Wszystkich osadzono w jednej celi w areszcie przy ul. Kościelnej. Z inicjatywy Aleksandra Issy podjęli udaną próbę ucieczki. Przedostali się do sąsiedniego pokoju, sąsiadującego z podwórzem i wykonali otwór w murze. Po znalezieniu się na podwórzu przedostali się przez wysoki mur kościelny.

Ostatnia ucieczka z aresztu przy ul. Kościelnej miała miejsca 12 stycznia 1945 r., dzień przed wkroczeniem Sowietów do Buska-Zdroju. Tego dnia Niemcy większość więźniów popędzili w kierunku Lasu Weleckiego, gdzie rozstrzelali ich w jego pobliżu. Trzech chłopców - Leszka Molisaka, Zdzisława (nazwisko nieustalone) oraz Józefa (nazwisko nieustalone) zostawiono w celi z otwartymi drzwiami. Wykorzystując fakt, że areszt był opustoszały, opuścili oni jego teren.

Grób Wacławy Berdak

Grób Wiesława Dytkowskiego

COFNIJ SIĘ